

ƏSRLƏRƏ BƏRABƏR İLLƏR

30

FAKTLAR VƏ RƏQƏMLƏR

613/E1890

T3(2A)
293

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN KATİBLİYİ

114 - 220 346

ƏSRLƏRƏ BƏRABƏR İLLƏR

1969-1999

FAKTLAR VƏ RƏQƏMLƏR

M. F. Axundov adına
Azərbaycan Dövlət
KİTABXANASI

Heydər Əlirza oğlu Əliyev

Azərbaycanın müasir tarixi, başa çatmaqda olan əsrimizin taleyüklü illəri onun adı ilə bağlıdır.

Dövlət və ictimai-siyasi fəaliyyətinin bütün mərhələlərində Heydər Əliyevin təşkilatçı-yenilikçi istedadı və bacarığı parlaq surətdə təzahür etmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatının və mədəniyyətinin bütün sahələrində proqram dəyişikliklərinin mükəmməl sistemini yaratmış və həyata keçirmişdir. Azərbaycan üçün tamamilə yeni olan bir sıra xalq təsərrüfatı sahələrinin yaradılması, irimiqyaslı tikinti və sənaye obyektlərinin istifadəyə verilməsi, fundamental və tətbiqi elmlərin inkişafı sahəsindəki nəhəng sıçrayışlar Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Xüsusən 70-80-ci illərdə böyük quruculuq və inkişaf mərhələsi keçmiş müasir Azərbaycanın bütün uğurları, qazandığı nailiyyətlər gənc yaşlarından xalqına xidmət yolunu tutmuş, həyatının uzun bir dövrünü Azərbaycana rəhbərlik etmiş və bu gün də respublikamızı müstəqillik yolu ilə irəliləməyə doğru aparən Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçilmiş Heydər Əliyevin həyat yolu XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın keçdiyi tərəqqi yolunun səhifələri ilə qoşa vərəqlənir. Azərbaycana 14 il başçılıq etdikdən sonra 80-ci illərdə keçmiş SSRİ dövlətinin rəhbərlərindən biri kimi fəaliyyəti dövründə də, ədalətsiz təqiblərə məruz qaldığı illərdə də, 90-cı illərin əvvəllərində blokada vəziyyətində olan Naxçıvanın Ali Məclisinin sədri olanda da, olum ya ölüm təhlükəsi qarşısında qalmış Azərbaycanı 93-cü il fəlakətindən çıxaranda da Heydər Əliyev yalnız Vətənə, xalqa, torpağa hədsiz məhəbbət və sədaqət hissi ilə, qurub-yaratmaq amalı ilə yaşamışdır. Bu gün müstəqil dövlətimizin Prezidenti kimi son dərəcə ağır yükü çiyinlərində daşıyan Heydər Əliyevin Azərbaycan lideri kimi son 30 illik fəaliyyəti əsl siyasi uzunömürlülük və uzaqgörənlik fenomeni, quruculuq və inkişaf təcəssümüdür.

Heydər Əliyev dərın dəniz özülləri zavodunda.
22 fevral 1984-cü il.

Azərbaycanın yeraltı-yerüstü sərvətləri illər boyu talanmış, nəhəng bir axınla mərkəzə daşınmışdı. Heydər Əliyev böyük bir siyasi məharətlə həmin axının üzünü geri çevirmiş, Azərbaycanın sərvətlərini respublikamızın inkişafına, xalqımızın rifahına yönəltməyə nail olmuşdu.

Heydər Əliyev "Bakı" üzən qazma qurğusu ilə tanış olur. 24 iyul 1975-ci il.

YÜKSƏLİŞ İLLƏRİ

Hər bir ölkənin qüdrəti onun iqtisadi inkişaf göstəriciləri ilə müəyyən edilir. Bu gün Azərbaycan dövlətinin əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlər Prezident Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə respublika iqtisadiyyatının bütün sahələrinin, elmin və mədəniyyətin inkişafında, xalqın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində böyük müvəffəqiyyətlər əldə olunmuşdur. Xalq təsərrüfatının aparıcı sahəsi olan sənaye istehsalının həcmi 1982-ci ildə 1920-ci ilə nisbətən 187,9 dəfə artmışdı. Ümumi ictimai məhsulun 66 faizi sənaye istehsalının payına düşürdü. Başqa sözlə desək, təkcə 1982-ci ilin iki günü ərzində bütünlükdə 1920-ci ildə buraxılan məhsulun həcmi qədər məhsul buraxılırdı. Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi 14 il müddətində sənayenin kompleks inkişafına xüsusi diqqət yetirilirdi. Əgər 1969-cu ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sənaye obyektlərinin sayı 735 idisə, 1982-ci ildə bu göstərici artıb 1048-ə çatmışdı. Keçmiş İttifaqda ən iri məişət kondisionerləri zavodu, YBNZ-da neft emalı üzrə güclü ELOU-AVT qurğusu, Sumqayıtda kompressorlar zavodu, Bakı və Mingəçevirdə iripanelli evtikmə kombinatları, Salyanda plastik kütlə emalı, Masallıda keramit-çınqıl zavodları, Ələtdə ağac emalı kombinatı, Sumqayıtda üst trikotaj və xovlu iplik, Yevlaxda yunun ilkin emalı, Bakı və

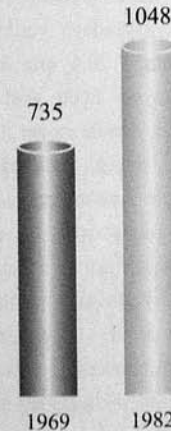
1969-1982-ci illərdə respublikamızın sənayesi nəinki keçmiş İttifaqın bütün respublikalarına, hətta bir sıra inkişaf etmiş xarici ölkələrə nisbətən də daha yüksək sürətlə inkişaf edirdi. Sənayenin orta illik artımı 7,9 faizə yüksəlmişdi.

Heydər Əliyev N.Nərimanov adına NQÇİ-də.
6 oktyabr 1981-ci il.

SƏNAYE OBYEKTƏLƏRİ

Əgər ötən əsrdən 1969-cu ilədək (yəni əvvəlki təxminən 100 il ərzində) Azərbaycanda 735 böyük sənaye obyekti tikilmişdisə, Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi dövrdə (yəni cəmi 14 ildə) onların sayı 1048-ə çatdırılmışdı.

Heydər Əliyev Yeni Bakı neftayırma zavodunda ELOU-AVT qurğusunun işə salınması mərasimində. 24 dekabr 1976-cı il.

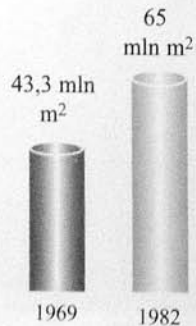

Heydər Əliyev Bakı məişət kondisionerləri zavodu ilə tanış olur. 25 dekabr 1975-ci il.

YAŞAYIŞ FONDU

Azərbaycanın hər üç vətəndaşından biri 1969-1982-ci illərdə yeni mənzilə köçmüşdür.

Xankəndində ayaqqabı fabrikləri, Bakıda şampən şərabları, Xırdalanda ət emalı zavodları və bir çox başqa iri sənaye müəssisələri bu illərdə inşa edilmiş və istifadəyə verilmişdi. 1970-1982-ci illərdə sənaye istehsalının ümumi həcmi 1945-1970-ci illər ərzindəki istehsalı iki dəfə üstələmişdi. Bu illərdə sənayenin strukturunda da əsaslı dəyişikliklər baş vermişdi. Əgər sovet dövrünə qədər Azərbaycanda başlıca sahə yanacaq sənayesi olmuş və onun payına bütün sənaye istehsalının 85 faizi düşmüşdüsə, 70-ci illərin sonunda və 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanın sənaye strukturunda artıq bütün müasir sahələr təmsil olunurdu. Bircə bu faktı gətirmək kifayətdir ki, 1982-ci ildə kimya və neft-kimya sənayesinin, maşınqayırma və metal emalının, yüngül və yeyinti məhsulları sənayesinin xüsusi çəkisi sənayenin strukturunda 1913-cü ildəki 14,8 faizə qarşı 75,6 faiz təşkil etmişdi.

1969-cu ildən etibarən Azərbaycanda yol tikintisinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Bu illərdə tikilib istifadəyə verilən asfalt yolların uzunluğu 20,4 min kilometrə çatırdı. Müqayisə üçün göstərək ki, 1969-cu ilədək həmin rəqəm 12,7 min kilometr təşkil etmişdi. "Heydər Əliyev çəkdiyi yollarla Azərbaycanı öz müstəqilliyinə yaxınlaşdırdı" - deyənlər tamamilə haqlıdırlar. Yol irəliləyiş, mədəniyyət, daha mütərəqqi intellektual səviyyə deməkdir. Eyni zamanda nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin bütün növlərinin inkişafı, genişləndiril-

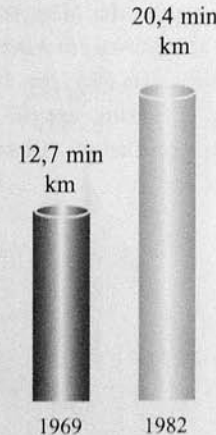
məsi və yeniləşdirilməsi üzrə böyük işlər aparılırdı. 1982-ci ildə bütövlükdə nəqliyyatın yük dövriyyəsi 57,5 milyard ton-kilometr təşkil etmiş və 1969-cu ilə müqayisədə 42 faiz artmışdı. Bu dövrdə rabitə müəssisələrinin sayı 1,2 dəfə, şəhər telefon stansiyalarının gücü 2,4 dəfə artmışdı.

Heydər Əliyev respublika əhalisinin mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılmasını özünün mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biri sayırdı. 14 ildə

ASFALT YOLLAR

Heydər Əliyev çəkdiyi yollarla Azərbaycanı öz müstəqilliyinə yaxınlaşdırdı.

Yol irəliləyiş, mədəniyyət, daha mütərəqqi intellektual səviyyə deməkdir.

Heydər Əliyev metronun "Ulduz" stansiyasının açılışına həsr olunmuş mitinqdə. 18 aprel 1970-ci il.

Bakıda metro tikintisi haqqında SSRİ Nazirlər Sovetinin 1949-cu ildə qəbul etdiyi qərar yalnız 1967-ci ildə 10 km uzunluğunda cəmi 5 stansiyanın istifadəyə verilməsi ilə yerinə yetirilmişdisə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə stansiyaların sayı 19-a, xətlərin uzunluğu isə 2,5 dəfə artırılaraq 28 kilometrə çatmışdı.

Heydər Əliyev Bakı şəhərində "Moskva" universitetinin açılışında. 31 dekabr 1978-ci il.

Heydər Əliyev Ağdərə rayonunda Tərtərçay su anbarının açılışında. 29 dekabr 1976-cı il.

AZƏRBAYCANIN ELEKTRİK ENERJİSİ

1883-1969-cu illərdə Azərbaycanda 28 elektrik stansiyası quraşdırılıb istifadəyə verilmişdisə, 1969-1982-ci illərdə onların sayı 39-a çatdırılmış və ümumi gücü 40% artmışdı.

Heydər Əliyev Mingəçevir SES-nin yeni enerji blokunun tikintisində. 21 oktyabr 1981-ci il.

respublika əhalisinə 376,1 min yeni tikilmiş mənzil paylanmışdı. Bu, respublikanın hər üç sakinindən birinin məhz həmin illərdə təzə mənzilə köçdüyünü göstərir. Bakı şəhərində mənzil fondunun artırılması daha böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Heydər Əliyev Əhmədli, Günəşli, Yeni Əhmədli, Yeni Günəşli qəsəbələrinin salınması işinə də məhz bu məqsədlə başlamışdı. Görülən işlərin nəticəsində respublikanın yaşayış fondu 1969-cu ildəki 43,3 milyon kvadratmetrdən 65 milyon kvadratmetrə çatdırıldı. Lakin mənzillərin tikilməsi ilə iş bitmirdi. Bu müddətdə mənzil fondunun qazlaşdırılması üzrə böyük işlər aparılırdı. Təqribən bir milyon mənzil qazla təmin olunmuş 2,6 min kəndə qaz kəməri çəkilmişdi.

İşıq təbiətin insana bəxş etdiyi ən böyük nemətdir. İnsanı işığa çıxarmaq, onu zülmətdən azad etmək qədər şərəfli heç nə ola bilməz. Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə neçə-neçə kənd və qəsəbələrimiz sözün həqiqi və məcazi mənasında işıqlığa çıxdı. Müqayisə üçün bircə fakt: əgər 1969-cu ildə Azərbaycan elektrik enerjisi alan ölkə idisə, 1982-ci ildə artıq o, elektrik enerjisi satan respublikaya çevrilmişdi. Həmin illər

ərzində elektrik stansiyalarının sayı xeyli çoxalmışdı (1969-cu ildə 28 stansiya vardısı, 1982-ci ildə onların sayı 39 olmuşdu). Elektrik stansiyalarının gücü də on dörd il ərzində bir milyon kilovat saata qədər artmışdı (müqayisə edin: Nobel qardaşlarının Bakıda ilk elektrik stansiyası tikdirdikləri 1883-cü ildən 1969-cu ilə qədər istehsal olunmuş 2 milyon 641 min kilovat/saat və təkcə 1982-ci ildə 3 milyon 622 min kilovat/saat enerji).

Heydər Əliyev Kür su kəmərinin birinci növbəsinin açılışında. 27 sentyabr 1970-ci il.

AZƏRBAYCANDA İÇMƏLİ SU TƏCHİZATI

Susuz həyat yoxdur. Təsadüfi deyil ki, müdrik xalqımız bir şeyin vacibliyini, həyatı əhəmiyyət daşdığını göstərmək istəyəndə "su kimi, hava kimi" deyimindən istifadə edir. Azərbaycanda tarixən bulaq çəkdirmək, çeşmə gözü açdırmaq, kəndlərə, evlərə su gətirmək savab sayılıb, belə işləri görənlərə el həmişə dua oxuyub.

Heydər Əliyev Bərdə rayonundakı maşın-tractor parkında. 3 sentyabr 1982-ci il.

Heydər Əliyev Sabirabad rayonunda. 5 sentyabr 1980-ci il.

Bəs ölkəmizdə həyatverici nemət olan su təminatı necə idi? Bir fakta diqqət yetirək: əgər 1969-cu ildə respublikamızda içməli su təchizatı 346 milyard kubmetr həcmində olmuşdusa, 1982-ci ildə artıq bu rəqəm 698 milyard kubmetrə çatmışdı, yəni 14 ildə iki dəfədən çox artmışdı. Bu nailiyyət isə həmin illər ərzində Azərbaycanda 2304 kilometr uzunluğunda yeni su kəmərlərinin çəkilib istifadəyə verilməsi nəticəsində qazanılmışdı.

Azərbaycan iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatı mühüm yer tutur. Heydər Əliyevin rəhbərliyi illərində aparılan məqsədyönlü kənd təsərrüfatı siyasətinin nəticəsində yüksək göstəricilər əldə edilmiş, bu sahə böyük inkişaf yolu keçmişdi. Odur ki, 1982-ci ildə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 1969-cu illə müqayisədə 2,5 dəfə, inqilabdan əvvəlki dövrə nisbətən isə 9 dəfə artmışdı. 1970-1982-ci illərdə orta illik məhsuldarlıq əvvəlki 13 ilin məhsuldarlığından taxıl üzrə 1,9 dəfə, pambıq üzrə 1,6 dəfə, tütün üzrə 2 dəfə, tərəfəz üzrə 1,6 dəfə, meyvəçilik üzrə 1,4 dəfə, üzüm üzrə 2 dəfə, çay yarpağı üzrə 2,3 dəfə çox olmuşdur. Bu, dünyanın heç bir yerində görünməmiş inkişaf tempi idi.

Bir fakta diqqət yetirək: 1969-cu ildə 299 min ton pambıq, 272 min ton üzüm istehsal olunmuşdu. 1982-ci ildə pambıq istehsalı təqribən 1 milyon tona, üzüm istehsalı isə 1 milyon 816 min tona çatdırılmışdı.

Üzümçülüğün xüsusilə intensiv inki-

Azərbaycan kəndlisi həmişə torpağa bağlılığı ilə seçilib. Torpaq da onu yaşadıb, süfrəsini bol edib. Bunu yaxşı bilən Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə kənd təsərrüfatının inkişafına böyük diqqət yetirirdi. Həmin diqqət və qayğının nəticəsində 1982-ci ildə kənd təsərrüfatında ümumi məhsul istehsalı 1969-cu illə müqayisədə 2,5 dəfə, inqilabdan əvvəlki dövrə nisbətən isə 9 dəfə artmışdı.

Heydər Əliyev Neftçala rayonunda. 30 may 1979-cu il.

Heydər Əliyev Ağsu rayonunda. 29-30 sentyabr 1978-ci il.

Heydər Əliyev Bərdə rayonunun kolxoz tarlalarından birində. 5 sentyabr 1980-ci il.

Heydər Əliyev Sabirabad rayonunun pambıq tarlalarından birində. 4 sentyabr 1982-ci il.

şafı həm şərəbçılıq sənayesinin, həm də Azərbaycan kəndinin sosial-iqtisadi inkişafına təkan vermişdi. Bu illərdə şərəbçılıq sənayesinin istehsal həcmi 6 dəfədən çox artmış və respublikadakı bütün sənaye istehsalı həcmimin altıda bir hissəsini təşkil etmişdi. Qırxdan çox müasir ilkin şərəb emalı zavodu tikilib istifadəyə verilmişdi. Fəaliyyətdə olan müəssisələr və şərəbçılıq məntəqələri genişləndirilir, yenidən qurulurdu. Şərəbçılıq sənayesi müəssisələrinin gücü 1969-cu ildə 106 min ton idisə, 1982-ci ildə 1 milyon 80 min tona çatmış və ya 10,2 dəfə artmışdı.

1969-1982-ci illərdə şərəbçılıq sənayesinin istehsal həcmi 6 dəfədən çox artmışdı.

Heydər Əliyev Bakı şampan şərəbləri zavodunda. 29 aprel 1981-ci il.

ÜZÜM İSTEHSALI

Heydər Əliyev Astara rayonunun təsərrüfatlarından birində. 3 iyul 1982-ci il.

Heydər Əliyev Mehdi Hüseynzadənin abidəsi önünə əklil qoyur. 9 may 1977-ci il.

Bu illərdə Azərbaycanda mədəni-
maarif, elm, səhiyyə, ictimai işə və
sosial xidmət obyektlərinin geniş
şəbəkəsi yaradılmışdı. Rəqəmlərin
müqayisəsi yolu ilə həmin işlərə qısaca
nəzər salaıq. Heydər Əliyev Azərbaycan
KP MK-nın birinci katibi seçilənə qədər
Azərbaycanda 2853 kütləvi kitabxana,
1985 klub, 38 muzey, 1903 kinoqurğu
vardısa, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin
birinci müavini vəzifəsinə təyin edildiyi
1982-ci ildə isə artıq həmin göstəricilər
müvafiq surətdə 4008, 3301, 82 və 2317-
yə çatmışdı. Bu illər ərzində Azər-
baycanda 445,2 min şagird yeri olan 849
ümumtəhsil məktəbi, çoxlu
məktəbəqədər müəssisələr, xəstəxanalar,
ambulatoriya-poliklinika müəssisələri,

Heydər Əliyev Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günlərində
Səməd Vurğunun ev muzeyinin açılışında. oktyabr 1975-ci il.

*Xalqın elmi, mədəni səviyyəsinin
yüksəldilməsində maarif və mə-
dəniyyət ocaqlarının rolu
böyükdür. Mədəni yüksəlişə daim
böyük qayğı və diqqət göstərən
respublika lideri bu sahədə
böyük işlər görmüşdür.*

Heydər Əliyev Bakı şəhərində C.Cabbarlının
abidəsinin açılışında. 23 mart 1982-ci il.

1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda

1155 KİTABXANA,

1316 KLUB,

849 ÜMUMTƏHSİL
MƏKTƏBİ,

44 MUZEY

tikilib istifadəyə verilmişdir.

Heydər Əliyev Şuşa şəhərində Molla Pənah Vəqifin
mavzoleyinin açılışında. 14 yanvar 1982-ci il.

Heydər Əliyev Naxçıvan şahmat məktəbində.
2 oktyabr 1982-ci il.

Heydər Əliyev Bakı şəhərində Üzeyir
Hacıbəyovun ev-muzeyinin açılışında.
20 noyabr 1975-ci il.

mədəniyyət evləri, klublar, kinoteatrlar, ticarət və ictimai işə müəssisələri, mehmanxanalar, digər sosial obyektlər tikilib istifadəyə verilmişdi.

1982-ci ildə xəstəxana çarpayıların sayı 62,2 minə (1969-cu ildə 46,4 min idi), qadın xəstəxanalarının, uşaq poliklinika və ambulatoriyalarının sayı isə 949-a (1969-cu ildə - 293) çatmışdı.

Səhiyyə sahəsində Heydər Əliyevin 14 ildə gördüyü işlər sovet dövründəki digər rəhbərlərin bir yerdə gördükləri işlərdən qat-qat çoxdur.

Təhsilin inkişafı məsələlərinə strateji əhəmiyyət verilirdi. Mütəxəssislərin hazırlanması işinin təşkili bu illərdə tamamilə yeni səviyyəyə çatdırılmışdı. 1969/70-ci tədris ilindən başlayaraq, tələbələrin sayı ali məktəblərdə 11 faiz, orta ixtisas tədris müəssisələrində 14 faiz artmışdı. Azərbaycanca yeni-yeni ali məktəblər açılırdı. Bakıda Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi məktəbin açılması Heydər Əliyevin xalqın sabahı naminə uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi siyasətin real bəhrəsi idi. Həmin dövrdə hər il yüzlərlə azərbaycanlı gənc təhsil almaq üçün keçmiş İttifaqın ali məktəblərinə göndərilirdi. Qeyd edək ki, hazırda müstəqil Azərbaycanın yüksək ixtisaslı mütəxəssislər sarıdan korluq çəkməməsi məhz 1969-1982-ci illərdə məqsədyönlü fəaliyyətin nəticəsidir.

1969-1982-ci illərdə
Azərbaycanda
xəstəxana çarpayılarının sayı
46,4 mindən 62,2 minə,
qadın xəstəxanalarının, uşaq
poliklinika və ambula-
toriyalarının sayı isə 293-dən
949-a çatmışdı.

Heydər Əliyev Bakı şəhəri Əzizbəyov rayonundakı
23No-li birləşmiş xəstəxanada. 21 fevral 1984-cü il.

Heydər Əliyev C.Naxçıvanski adına respublika hərbi internat məktəbində.
9 may 1982-ci il.

M. F. Axundovun
Azərbaycan Dövlət
KITABXANASI

1969-220 346

Heydər Əliyev Həzi Aslanovun abidəsi önündə.
9 may 1976-cı il.

Heydər Əliyev Böyük Vətən müharibəsi illərində həlak olmuş Xəzər hərbi dənizçilərinin şərəfinə ucaldılmış memorialın açılışında.
23 fevral 1979-cu il.

Heydər Əliyev Böyük Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının xatirəsini həmişə əziz tutmuş, faşizmə qarşı ölüm-dirim mübarizəsinin iştirakçılarını daim yüksək qiymətləndirmiş, onların qayğısına qalmışdır.

Heydər Əliyev Taqanroq şəhərini faşist işğalçılarından azad etmiş döyüşçülərin Şöhrət memorialının açılışında. 8 may 1980-ci il.

Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə Moskva, Taqanroq, Ulyanovsk və SSRİ-nin digər şəhərlərində Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinə abidə qoyulmasına nail olmuşdur.

Heydər Əliyev N. Nərimanovun abidəsinin açılışında. 10 dekabr 1977-ci il.

Heydər Əliyev Bakı şəhərində Kitab evinin açılışında. 8 iyul 1981-ci il.

1969-1982-ci illərdə 15 mindən çox azərbaycanlı tələbə SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərində təhsil almağa göndərilmişdi.

Heydər Əliyev SSRİ-nin onlarla ali təhsil ocaqlarına qəbul olunmuş tələbələr ilə təntənəli yoladüşmə mərasimində. 25 avqust 1980-ci il.

1982-ci ildə Heydər Əliyev Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçilərək, Moskvada yüksək dövlət vəzifəsinə irəli çəkildi. SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işlədiyi illərdə o, Vətəninə, xalqına əvvəlkindən də artıq bir məhəbbətlə xidmət etdi.

Heydər Əliyevin Moskva şəhərində təhsil alan tələbələr və aspirantlar ilə görüşü. 30 noyabr 1979-cu il.

ÖLKƏ BÖHRAN İÇİNDƏ

1987-ci ildə Heydər Əliyev Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyündən istefa verdi. Azərbaycan xalqına üz vermiş bütün faciələr, itkilər də məhz bundan sonra başlandı. Heydər Əliyevin istefasından sonra SSRİ dövləti başçısının iqtisadi məsələlər üzrə müşaviri erməni Aqanbekyan Parisdə çıxışlarından birində Dağlıq Qarabağın Ermənistanə verilməsinin iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun olduğunu iddia edərək Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin ilk qıgılıcımını yandırdı. Heydər Əliyevin istefasından sonra özünün güclü dayağını və müdafiəçisini itirmiş Azərbaycan xalqının haqq səsinə eşidən yox idi. Doğma Qarabağın müdafiəsinə qalxmış xalqımızın haqlı tələblərinə baxılmır, ermənilərin əli ilə mərkəzi televiziya və mətbuat səhifələrində Azərbaycanın ünvanına səslənən təhqirlərin, böhtanların ardı-arası kəsilmirdi. Bu kampaniyaya bir növ başçılıq edən mərkəzi hakimiyyətin ermənilərə münasibətdə tərəfkeşliyi getdikcə daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verirdi.

80-ci illərin axırlarında - 90-cı illərin əvvəllərində respublikaya rəhbərlik etmiş şəxslərin kölə psixologiyası, prinsipsizliyi, qətiyyətsizliyi və düşünlülməmiş addımları ucbatından Azərbaycan bir-birinin ardınca torpaqlarını itirməyə başlamış, ölkədə dərin böhran yaranmışdı.

1988-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda dərinləşməkdə olan ictimai-siyasi, hərbi böhran 1993-cü ilin yayında özünün son

həddinə çatmışdı. İyunun əvvəllərində Gəncədə baş vermiş qiyam ölkəni fəlakətə düşürmüşdü. Müdafiə Nazirliyinə, respublika hakimiyyətinə tabe olmayan qiyamçılara bədnam "polkovnik" Surət Hüseynov başçılıq edirdi. O vaxtkı Azərbaycan rəhbərliyinin cəsarətsizliyi və qətiyyətsizliyi üzündən qiyam lokallaşdırılmamış və ətraf rayonlara keçmişdi. Belə bir vəziyyətdə iqtidar ələcsiz qalmışdı və nə etmək lazım gəldiyini bilmirdi. Xalq işə üzünü Heydər Əliyevə tutaraq onu köməyə çağırırdı. Həmin dövrdə xalqın müxtəlif təbəqələrinin neçə-neçə nümayəndə heyəti Naxçıvana gedərək Heydər Əliyevdən Bakıya dönüb respublikaya rəhbərlik etməsini xahiş etmişdi. Azərbaycanın bütün guşələrindən Naxçıvana vurulan teleqramların, göndərilən məktublərin sayı-hesabı yox idi. Ölkəni idarə etmək iqtidarında olmayan mövcud iqtidar da Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsini ondan inadla xahiş edirdi.

Heydər Əliyev xalqın çağırışını qəbul etdi. 1993-cü il iyunun 9-da Heydər Əliyev onun dalınca göndərilmiş xüsusi təyyarə ilə Bakıya gəldi. Əlləri qana batmış o vaxtkı iqtidarın yüksək vəzifəli şəxsləri vəziyyətin gərginliyini başa düşərək bir-birinin ardınca "gəmini tərək etməyə başladılar". 1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçildi.

Çoxillik siyasi təcrübəyə malik müdrik rəhbərin Gəncədə təkbəşinə apardığı danışıqlar öz bəhrəsini verməkdə idi. Lakin birdən-

birə respublika həm xaricdən, həm də daxildən sarsıdıcı zərbələrə məruz qaldı. Ön cəbhədəki bəzi ordu hissələrinin siyasi oyunlara qatılmasından, ölkədəki qeyri-sabit siyasi vəziyyətdən istifadə edən erməni hərbi birləşmələri yeni hücum əməliyyatına başladılar. Belə bir vəziyyətdə ölkənin o vaxtkı prezidenti qəflətən Bakını tərk etmiş, ölkədə misli görüşməmiş siyasi böhran yaranmışdı.

Yaranmış vəziyyətdə xalqın yeganə ümidi yalnız Heydər Əliyevə idi. Məhz xalqın tələbi ilə 1993-cü il iyunun 24-də Milli Məclis Heydər Əliyevə Azərbaycan Respublikası

Prezidentinin səlahiyyətlərini verdi. Ölkədə hərbi, siyasi böhran işə davam etməkdə idi. Heydər Əliyev xalqın sonsuz hörmət və rəğbətində, hakimiyyət iddiasında olan qiyamçı S.Hüseynov işə qanunsuz hərbi birləşmələrinin zorakı gücünə arxalanırdı. Bu siyasi vəziyyətdən faydalanıb, hakimiyyətin yuxarı eşelonlarında özlərinə yer tutmaq istəyən separatçı qüvvələr də vardı. Keçmiş müdafiə naziri Rəhim Qaziyev istədiyinə nail ola bilmədikdən sonra Lənkərandakı komandiri Əlikram Hübətovu separatçılıq fəaliyyətinə ruhlandırırdı. Qondarma Talış-Muğan Respublikasının elan edilməsi ölkəni parçalanma təhlükəsi ilə üz-üzə qoymuşdu.

Heydər Əliyev bu dəfə də xalqın müdrikiyinə arxalanaraq, üzdənirək Talış-Muğan Respublikası təhlükəsinin genişlənməsinə imkan vermədən

qətiyyətli və düzgün qərarları ilə Azərbaycan xalqını bu bəladan xilas etdi. Azərbaycan Prezidenti seçildikdən sonra andiçmə mərasimində Heydər Əliyev həmin dövrə qiymət verərək demişdi: "Azərbaycanın dövlət rəhbərliyinin buraxdığı kobud səhvlər nəticəsində iyun ayında respublikamız vətəndaş müharibəsi həddinə gəlib çatmış və ölkənin parçalanması real təhlükə kimi meydana çıxmışdı."

Ölkədəki siyasi hakimiyyət böhranı da Ali Sovet sədrinin siyasi məharəti sayəsində aradan qaldırıldı. Heydər Əliyevin təkidli tələb və xahişlərinə baxmayaraq, keçmiş prezident Bakıya dönmədi və ümumxalq referendumu yolu ilə ona etimadsızlıq göstərildi. Bundan sonra Azərbaycan xalqı onu bəlalardan qurtarmış xilaskarını - Heydər Əliyevi 1993-cü il oktyabrın 3-də görünməmiş siyasi fəallıq və ruh yüksəkliyi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçdi.

VƏTƏNDƏ SÜLH VƏ ƏMİN-AMANLIQ NAMİNƏ

Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti seçilən əfəədə ölkədə kaos, hərəmərclik, özbaşınalıq hökm sürürdü. Qanunsuz silahlı dəstələr dinc əhalini qorxu altında saxlayırdılar.

1988-ci ildən başlayaraq bir-birini əvəz edən hakimiyyətlər cinayət-karlığın kəskin surətdə artmasının qarşısını saxlaya bilmirdilər. Yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra cinayət-karlığa qarşı kəskin mübarizə başlanmış və Azərbaycan vətəndaşlarının əmin-amanlıq şəraitində yaşamasına təminat verilmişdi.

Yalnız bir fakt: əgər 1992-ci ildə əhalidən 1467 ədəd odlu silah götürülmüşdüsə, 1998-ci ildə bu rəqəm 11-dən dəfədən çox artaraq 16342-yə çatmışdı.

80-ci illərin ortalarından başlayaraq respublikada kriminogen vəziyyət pisləşir, cinayət-karlıq halları sürətlə artırdı. Müxtəlif qeyri-qanuni yollarla silah ələ keçirmiş ayrı-ayrı şəxslər və dəstələr zorakılıq əməlləri törədəir, insanların həyatına qəsdlər edir, ictimai-siyasi sabitliyi pozur, adamları vahimə içində saxlayırdılar. Dövlət orqanlarının kəsərsizliyindən, qətiyyətsizliyindən, hüquq mühafizə və güc strukturlarının fərasətsizliyindən və iflic vəziyyətinə düşməsindən istifadə edən cinayət-kar üsürlər əslində yaranmış vəziyyətə tam nəzarət edərək meydan sulayırdılar.

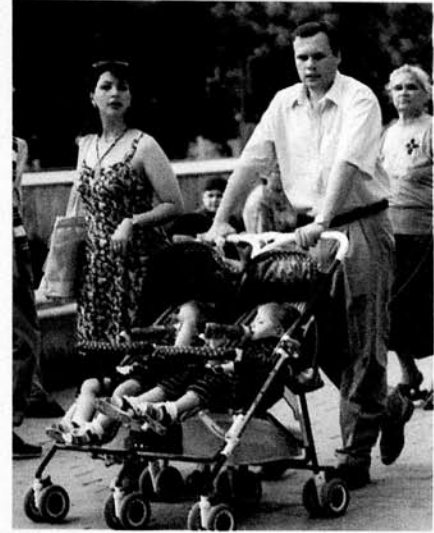
Ölkədə müharibə getdiyi bir şəraitdə daxili kriminogen üsürlərə qarşı mübarizə, ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi başlıca vəzifə idi. Heydər Əliyev artıq Ali Sovetin sədri seçildiyi andan bu problemə ümdə əhəmiyyət verərək cinayət-karlığa qarşı mübarizə sahəsində sərt tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Görülmüş tədbirlər nəticəsində qısa müddət ərzində respublikada asayişin qorunması sahəsində müsbət irəliləyişlər hiss olunmağa başladı.

Bəzi faktlara nəzər yetirək: əgər 1988-ci ildə Azərbaycanda 14 mindən çox cinayət hadisəsi qeydə alınmışdysa, 1992-ci ilin sonunda həmin rəqəm daha da artaraq 22 min 450-yə çatmış, o cümlədən ağır cinayətlərin sayı 1988-ci ildə 2301, 1992-ci ildə isə 6009 olmuşdu. 1988-ci ildə 189 quldurluq, 135 soyğunçuluq faktı baş vermişdysə, 1992-

ci ildə 505 quldurluq və 508 soyğunçuluq hadisəsi qeydə alınmışdı.

Görülmüş tədbirlər nəticəsində 1998-ci ildə baş vermiş cinayətlərin sayı 1992-ci ildəki 2245-dən 1493-yə enmişdir. Bu, ildə təqribən 6 min cinayət hadisəsinin azalması deməkdir. Ölümle nəticələnən cinayətlərə gəlincə, 1992-1998-ci illərdə bu göstərici hər il orta hesabla 284 hadisə azalmışdır. Bunun nə demək olduğunu faciələr yaşamış Azərbaycan xalqı yaxşı bilir. Quldurluq və soyğunçuluq hadisələri də kəskin surətdə, təqribən 73 faiz aşağı düşmüş, 363 quldurluq və soyğunçuluq hadisəsi qeydə alınmışdır.

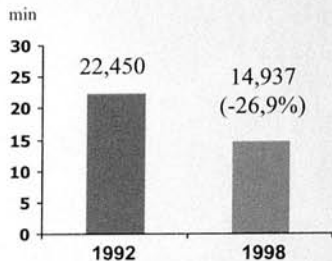
Əgər əvvəlki iqtidarın hakimiyyəti zamanında inzibati orqanlar müxtəlif siyasi və kriminal qruplara mənsub odlu silahların yığılmasına nail ola bilmirdilərsə, Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hüquq mühafizə orqanları bu istiqamətdə ciddi və kəskin tədbirlər həyata keçirdilər. Məsələn, 1993-1998-ci illər ərzində əhalidən qanunsuz saxlanılan 16.342 ədəd odlu silah müsadirə edilmiş, 6.500-dən çox mütəşəkkil cinayət-kar qrup ləğv edilmişdir. Cinayətlərin açılmasında da böyük uğurlar əldə edilmişdir. 1992-ci ildə 6 min cinayət işi açılmamış qalırdı. 1992-1998-ci illər ərzində isə 17 mindən artıq cinayət-kar şəxs tutulub mühakimə olunmuşdur. Onların arasında cinayət əməllərini 1990-1991-ci illərdə törətmiş, lakin qaçıb gizlənmiş adamlar da az deyildi.

Bakı sakinləri əmin-amanlığın necə çətinliklə əldə edildiyinin canlı şahididirlər. Əmin-amanlıq onlar üçün hər şeydən qiymətlidir.

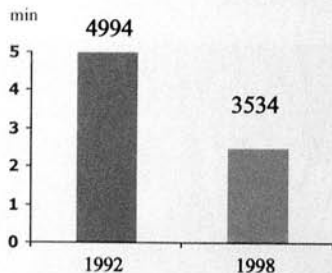
Azərbaycan Respublikasında cinayətkarlığın dinamikası

Müqayisə üçün: 1998-ci ildə əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin say nisbəti:

Azərbaycanda	- 194
Rusiyada	- 1755
Belarusda	- 1198

Azərbaycan Respublikasında ağır cinayətkarlığın dinamikası

Müqayisə üçün: 1998-ci ildə əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən ağır cinayətlərin say nisbəti:

Azərbaycanda	- 54,8
Rusiyada	- 1061,0
Belarusda	- 605,6

Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində başqa ölkələrdən axtarılda olan 600 nəfərdən çox cinayətkar tutulub gətirilmişdir. Bu adamların bəziləri uzaq xaricdə, hətta tayqa meşələrinin dərinliklərində gizlənmişdilər. Heydər Əliyev iqtidarının cəsarətini və cinayətkarlığa qarşı barışmazlığını sübut etmək üçün rəqəmlərin siyahısını artırmaq da olardı.

Azərbaycan hazırda cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində MDB ölkələri arasında ən qabaqcıl göstəricilərə malikdir.

Ölkədə vətəndaş həmrəyliyi bərqərar olunması məsələsi də Prezidentin böyük əhəmiyyət verdiyi əsas məsələlərdəndir. Heydər Əliyev ölkə prezidenti kimi Azərbaycanın demokratik və hüquqi cəmiyyət quruculuğu yolunda irəliləməsi üçün insan hüquqlarının hər vaxtla qorunmasını, çoxpartiyalılıq prinsiplərinin bərqərar edilməsini özünün başlıca fəaliyyət istiqamətləri kimi qarşıya qoymuşdu. Bu sahədə dörd ildə görülmüş işlərə nəzər salarkən aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzində saxlamaq lazım gəlir. Bu müddətdə Azərbaycanda qeydiyyatdan keçirilmiş partiyaların, o cümlədən müxalifət partiyalarının sayı xeyli artmışdır. Hazırda ölkədə onlarla partiya qanuni fəaliyyət göstərir. Dövlət qeydiyyatından keçmiş partiyaların səmərəli fəaliyyəti üçün hər cür şərait vardır. 1995-ci ildə Milli Məclisə keçirilmiş son seçkilərdə istər majoritar, istərsə də proporsional qaydada parlamentə daxil olmuş 120 de-

putat ona qədər siyasi partiyaları təmsil edir.

Bu müddətdə partiyaların mətbuat orqanları da sayca çoxalmışdır. Hazırda ölkədə mütəmadi dərc olunan 300-dən çox qəzet və jurnalın yarıya qədər 8 müxtəlif siyasi və ictimai təşkilatın mətbu nəşrləridir. Ümumi dövriyyə kifayət qədər yüksək olan qəzetlərdən bir neçəsi müxalifət yönümlüdür. Kütləvi informasiya vasitələri arasında müstəqil orqanlar da böyük yer tutur. Bütün bunlar və ölkədə efiə çıxan özəl tele-radio şirkətləri öz proqramlarında siyasi partiyaların fəaliyyətini geniş işıqlandırır.

Xalqın böyük əksəriyyəti öz iradəsini ictimai təşkilatlar vasitəsi ilə ifadə edir. Bu baxımdan da Azərbaycanın ictimai həyatı rəngarəng və çoxşaxəlidir. Hazırda ölkədə onlarla ictimai təşkilat fəaliyyət göstərir.

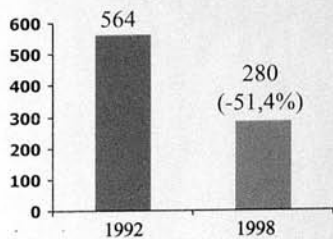
Bütün bunlar Azərbaycanda fikir müxtəlifliyinə, plüralizmə, müxtəlif ictimai mövqelərin azad rəqabətinə nə qədər geniş üfəqlər açıldığına dəlalət edir.

Xalqımızın mənəvi dəyərlərinə böyük ehtiramla yanaşan dövlət başçısı dini bayram və mərasimlərin dövlət səviyyəsində qeyd olunması, tarixi və milli əhəmətlərimizin qorunub saxlanması üçün mühüm tədbirlər görmüşdür. Bu dövrdə ölkədə onlarla məscid və digər ibadət-gahlar tikilmiş, dini tədris müəssisələri, mədrəsə və ilahiyyat fakültələri açılmışdır. Vaxtilə ifrat bolşevik amansızlığı ilə partladılmış Bibiheybət məscid-ibadətga-

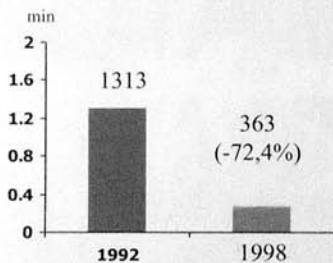
Azərbaycan Respublikasında qəsdən adamöldürmənin dinamikası

Müqayisə üçün: 1998-ci ildə əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən qəsdən adamöldürmə hadisələrinin və ölüm sui-qəsdlərinin say nisbəti:

Azərbaycanda	- 5,3
Rusiyada	- 20,1
Belarusda	- 12,0

Azərbaycan Respublikasında quldurluğun və soyğunçuluğun dinamikası

Müqayisə üçün: 1998-ci ildə əhalinin hər 100 min nəfərə düşən quldurluq və soyğunçuluq hallarının say nisbəti:

Azərbaycanda	- 1,9
Rusiyada	- 83,2
Belarusda	- 49,3

hının bərpa olunması bu sahədə görülmüş işlərin yekunu kimi bütün dindarlara rübhür və rəhbərliyi qazanmışdır.

Heydər Əliyev ölkədə fəaliyyət göstərən xristian və yəhudi dini icmalarına da dövlət diqqətini artırmışdır. Onların dini bayram və mərasimləri mütəmadi qeyd olunur, bütün dindarlara etiqad azadlığına hörmətlə yanaşılır.

1993-cü il oktyabrın 10-da andıçmə mərasimindəki nitqində Prezident demişdir: "Çoxmillətli respublikanın bütün sakinləri bərabər hüquqlara malikdirlər". Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında milli azlıqların hüquqlarının qorunması sahəsində mühüm tədbirlər işlənilib hazırlanmış və həyata keçirilmişdir. Məhz bu tədbirlərin nəticəsi olaraq hazırda ölkədə müxtəlif etnik icmaların mədəniyyət mərkəzləri fəaliyyət göstərir. İri icmaların (rus, talış, kürd, yəhudi, ləzgi və s.) milli dillərində qəzet və kitablar nəşr olunur, radio verilişləri yayımlanır. Ölkədə bütün milli azlıqların mədəniyyətinə hörmət ruhu hökm sürür. Dövlət tədbirlərində, əlamətdar günlərdə, hörmətli qonaqların şəərəfinə verilən konsertlərdə onların musiqiləri səslənir. Rus məktəblərinin sayı və rus dilinin işlənmə sahəsi də heç bir məhdudiyətə məruz qalmamışdır. Vaxtilə müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanı tərk etmiş rusdilli sakinlərin xaricə başlanmış axını dayandırılmış və əks proses başlanmışdır. Bu isə respublikamızda insan hüquqlarının qorunmasının, beynəlmiləl dəyərlərə hörmətin parlaq

təzahürüdür. MDB ölkələri ilə mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsi də bu işdə böyük əhəmiyyət daşıyır.

Xalqımızın milli sərvəti olan ana dilimizin inkişafına daim qayğı göstərilməsi haqlı olaraq Heydər Əliyevin böyük tarixi xidmətlərindən sayılır. Həmin qayğı və diqqət Heydər Əliyevin Prezidentlik fəaliyyəti dövründə özünü daha qabarıq göstərmişdir. Ana dilimizin doğma adı bərpa olunmuş, "Azərbaycan dili" ifadəsi öz yerini tutmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycanın dahi söz ustalarının, görkəmli şair və yazıçıların, incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi xalqımızın milli-mədəni irsinin qorunmasında, təbliğində və inkişafında böyük rol oynamışdır.

ƏRAZİ BÜTÖVLÜYÜ UĞRUNDA

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi fəaliyyətə başlayarkən andıçmə mərasimindəki tarixi çıxışında Heydər Əliyev demişdi: "İşğal, qaçqınların vəziyyəti respublikanın ictimai-siyasi, mədəni vəziyyətini gərginləşdirmişdir. Bizim ən əsas vəzifəmiz respublikanı müharibə vəziyyətindən çıxarmaq, işğal olunmuş torpaqların hamısını geri qaytarmaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, müstəqil respublikanın sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək, yurd-yuvasından didərgin düşmüş soydaşlarımızı öz doğma yerlərinə qaytarmaqdır. Əmin ola bilərsiniz ki, mən bütün söylərimi sərf edib, Azərbaycan xalqının istədiyinə nail olacağam."

1993-cü ilin oktyabr ayında prezidentlik fəaliyyətinə başlayan kimi Heydər Əliyev münafiqənin nizamlanması istiqamətində çoxşaxəli və çoxtərəfli danışıqlara başladı. O zaman ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyət, xalqın mədəni durumu elə bir həddə çatmışdı ki, fəal döyüş əməliyyatları yolu ilə müvəffəqiyyət qazanmaq imkanları tükənmişdi. Vahid komandanlıq altında nizami ordu yaratmaq, ayrı-ayrı adamlara xidmət edən silahlı dəstələri ləğv etmək, hazırlıqlı zabit heyəti korpusu yaratmaq, bir sözlə, həqiqi ordu quruculuğu ilə məşğul olmaq üçün vaxt lazım idi. Heydər Əliyev proqram səciyyəli həmin çıxışında danışıqlar prosesinin gücləndirilməsi zərurətini belə ifadə etmişdi: "Danışıqlar və sülh yolu ilə, BMT, ATƏM, BMT Təhlükəsizlik

Şurası, digər böyük dövlət və beynəlxalq təşkilatların imkanlarından səmərəli istifadə edərək, bu vəzifələri yerinə yetirməliyik. Ancaq Azərbaycan Respublikası özünü müdafiə etməyə qadir orduya malik olmalıdır."

Qarşıda duran vəzifələrin mürəkkəbliyi, cəbhə bölgələrində istər hərbi, istər ictimai, istərsə də mədəni durumun ağırlığı, eləcə də diplomatik danışıqların ilk mərhələsinin məntiqi nəticəsi 1994-cü il mayın 12-də Ermənistanla atəşkəs razılığı imzalanması zərurətini doğurdu. Artıq Dağlıq Qarabağ ərazisində və ətraf rayonlarda fəal döyüş əməliyyatlarının başlanması beş ildən də çox vaxt keçmişdi. Həmin müddətdə Azərbaycan ərazilərinin 20 faizindən çoxu işğal olunmuş, bir milyondan çox həmvətənimiz öz doğma yurd-yuvasından didərgin salınmışdı. 1991-1993-cü illər ərzində hər gün döyüş bölgələrindən şəhid cənazələri gətirilirdi. Azərbaycan xalqı bu illər ərzində

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra orduda vahid komandanlıq yarandı, qeyri-qanuni silahlı dəstələr ləğv olundu, Fizuli rayonunda Horadiz və digər yaşayış məntəqələri Azərbaycan ordusunun hücumları nəticəsində azad olundu.

on mindən çox şəhid vermişdi. Yüzlərlə igid döyüşümüz Vətən uğrunda gedən vuruşlarda yaralanmış, sağlamlığını itirmiş, ağır bədən xəsarətləri almışdı. Atəş-kəsin tarixi əhəmiyyətini anlamaqdan ötrü bütün bunları mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Beynəlxalq təşkilatların və nüfuzlu dünya dövlətlərinin Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizamlanması sahəsində fəallıqlarının artması əsir və girovların dəyişdirilməsi, qaytarılması prosesinin həyata keçirilməsi və Füzuli rayonunun işğaldan azad olunmuş ərazilərində irimiqyaslı bərpa işlərinin aparılması faktlarında öz əksini tapmışdır. Bu müddət ərzində əsir və girovların, itkin düşənlərin işləri üzrə xüsusi dövlət komissiyasının və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin xətti ilə çoxlu sayda əsir və girovlar azad edilmişdir. Erməni işğalından azad olunmuş Horadiz qəsəbəsinin bərpa və bərpa-tikinti işləri üçün Dünya Bankı tərəfindən ayrılmiş vəsait hesabına qısa müddət ərzində evlər tikilmiş, məcburi köçkün və qaçqın ailələr orada yerləşdirilmişdir.

MÜSTƏQİL DÖVLƏT QRUCULUĞU

Heydər Əliyev Prezident seçildikdən sonra qarşıda duran əsas vəzifələri ümumiləşdirərək demişdir:

"Dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, müstəqil dövlət quruluşu yaratmaq, dövlət atributlarını yaratmaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, tam suverenliyini təmin etmək, ölkəni müharibə şəraitindən çıxarmaq, vətəndaşların rifahını yaxşılaşdırmaq, onların yaşaması üçün lazımı şərait yaratmaq - bu vəzifələr mənim Prezident fəaliyyətimdə əsas istiqamətlər olacaqdır."

Dövlət quruculuğu məsələləri Prezidentin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə Azərbaycanda mövcud olmuş hakimiyyət qurumları keçmiş sovet strukturlarını kor-koranə təkrarlayırdı. İcra orqanlarında tam nizamsızlıq hökm sürürdü. Dövlət hakimiyyətinin bölünməsi prinsipi sözdə elan edilsə də, əslində onun qanuni-hüquqi əsası təsbit olunmamışdı. Müstəqil dövlətin yeni Konstitusiyasına ehtiyac var idi. Qanunvericilik orqanı covet dövründə seçilmiş, lakin sonradan üzərində mürəkkəb bir əməliyyat aparılaraq, "demblok" və "komblok"dan ibarət Milli Şuraya çevrilmişdi. Deputatların böyük əksəriyyəti isə faktik olaraq, öz hüquq və statuslarından məhrum olunmuşdular.

Məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi də təmin olunmamışdı.

1995-ci ildə həmin problemlərdən

Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycanın dünya standartlarına uyğun ilk Konstitusiyası hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul olunmuşdur. Həmin gün müstəqil Azərbaycanın Milli Məclisi seçilmişdir.

taleyüklü əhəmiyyət daşıyan ikisinin həlli yolunda ciddi işlər görüldü. Konstitusiyaya komissiyası yaradıldı və Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası dünya standartlarına uyğun şəkildə hazırlanıb qəbul olundu. Beynəlxalq təşkilatlar, nüfuzlu hüquq ekspertləri Azərbaycan Konstitusiyasının qəbul olunması ilə ölkəmizdə mülki dövlət və açıq cəmiyyət quruculuğu üçün möhkəm zəmin yarandığını təsdiq edirlər. Konstitusiyanın qəbulu ilə Azərbaycanda hakimiyyət bölgüsünün qanuni-hüquqi əsasları bəyan olundu və bu işin həyata keçirilməsinə başlandı. Konstitusiyanın qəbul olunması ilə əlaqədar 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq referendumu keçirildi. Həmin gün həm də müstəqil Azərbaycan parlamentinə çoxpartiyalılıq əsasında və tam demokratik şəraitdə keçirilmiş ilk seçkilər günü kimi tarixə düşmüşdür. Milli Məclisə seçkilər həm majoritar, həm də proporsional qaydada keçirilmiş, respublikanın aparıcı siyasi partiyaları seçkidə bərabər hüquqla iştirak etmişlər.

Məhkəmə hakimiyyətinin tam müstəqilliyi bərqərar olunmuş, onun ali instansiyası - Konstitusiyaya Məhkəməsi təsis edilmiş və formalaşdırılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti respublikanın 1918-1920-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin mənəvi varisi olduğunu dəfələrlə bəyan etməklə yanaşı, bir sıra tarixi günləri də bayram günləri kimi

rəsmiləşdirmişdir. Bu baxımdan 1998-ci ildə daxili işlər orqanlarının, habelə Azərbaycan silahlı qüvvələrinin 80 illik təntənələrinin bayram olunması tarixi ədalət bərpası kimi qiymətləndirilməlidir. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə sayəsində MTN-nin, DİN-nin, respublika prokurorluğunun və Milli Ordumuzun 80 il öncə yarandığı günlər respublikamızda bayram günləri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu isə Heydər Əliyevin əsrin əvvəllərində bərqərar olmuş milli dövlətçilik ənənələrimizə və dəyərlərimizə böyük əhəmiyyət verməsinin əyani sübutudur.

Ötən dövrdə müstəqil dövlətin mühüm atributlarından olan ordu quruculuğu sahəsində də böyük işlər görülmüşdür.

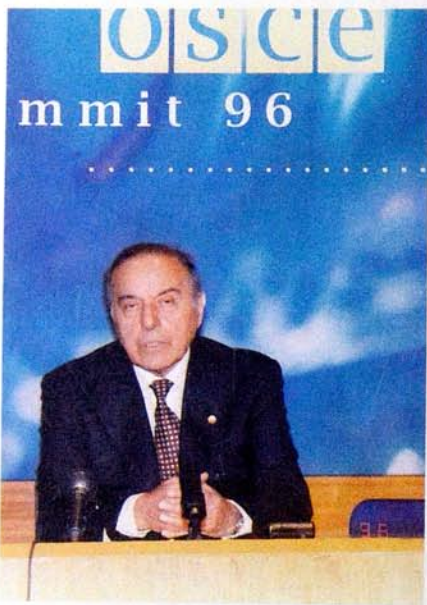
Azərbaycan "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsində NATO ilə əməkdaşlıq sahəsində də uğurlar qazanmışdır. 1999-cu ilin aprelində NATO-nun 50 illik yubileyi ilə əlaqədar Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-a səfəri bu nüfuzlu təşkilatla strateji əməkdaşlığın inkişafında yeni mərhələ açmışdır.

XARİCİ SIYASƏTİN ÜFÜQLƏRİ

"Xarici siyasətimiz sülhsevər siyasətdir. Azərbaycanın daha geniş tanınmasına xidmət edir. Xarici siyasət ilk növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Əsas vəzifəmiz dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabər hüquqlu, qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir." Məhz bu vəzifələr Heydər Əliyevin prezidentlik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin əsasını təşkil etmişdir.

Hər bir ölkənin xarici siyasətində sərhəd qonşuları ilə qarşılıqlı münasibətlər xüsusi yer tutur. Əvvəlki iqtidarın bu sahədə yol verdiyi nöqsanlar regionda Azərbaycanın təklənməsinə doğru aparırdı. Yaxın qonşularımızdan Ermənistanla müharibə gətirdiyi bir şəraitdə, Rusiya və İranla münasibətlər keçmiş iqtidarın məsuliyyətsiz bəyanatları üzündən gərginləşmişdi. İlk növbədə yaxın xaricə münasibətləri qaydaya salmaq, əlaqələri bərpa etmək lazım gəlirdi. Bu mənada Heydər Əliyev Azərbaycanı MDB-yə daxil olmasına böyük əhəmiyyət verərək demişdir: "Azərbaycanı MDB-yə daxil olması respublikanın inkişaf etməsi üçün yaxşı şərait yarada-

caq və biz bu imkandan səmərəli istifadə edəcəyik". Lakin Azərbaycanın MDB-yə daxil olması ilə kifayətlənmək olmazdı və Heydər Əliyev özünün xarici siyasət kursunda bu quruma daxil olan keçmiş sovet respublikaları ilə birbaşa ikitərəfli əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə mühüm yer ayırırdı. Prezidentliyi dövründə həmin ölkələrin dövlət başçıları ilə dəfələrlə görüşən Azərbaycan lideri iqtisadi əməkdaşlıq məsələlərinə böyük önəm vermişdir. Rusiya ilə Azərbaycan arasında bu illərdə imzalanan sənədlərin ümumi sayı 60-a, Ukrayna ilə 15-ə, qonşu Gürcüstanla 69-a, Orta Asiya və Türkmənistanla üst-üstə 79-a çatmışdır. Ukrayna prezidenti Leonid Kuçmanın fərmanı ilə Azərbaycanın dövlət başçısı dost ölkənin ən yüksək mükafatı - Yaroslav Mudrı ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Türkiyə ilə münasibətlərin keyfiyyətcə yeni mərhələyə keçməsi də Heydər Əliyevin xarici siyasətinin uğurlarındandır. Bu siyasətin mahiyyəti onun dillər əzbərinə çevrilmiş "İki dövlət, bir millət" formulunda öz əksini tapmışdır. Bu gün Türkiyə Azərbaycanın ən etibarlı siyasi müttəfiqi, bərabər hüquqlu iqtisadi tərəf-müqabilidir. Son altı ildə iki qardaş dövlətin başçılarının qarşılıqlı rəsmi səfərləri zamanı hərtərəfli əməkdaşlığımızı əhatə edən 51 sənəd imzalanmışdır. Prezident Əliyevin Türkiyənin ən yüksək mükafatı - Dövlət nişanı və Atatürk Sülh mükafatı ilə təl-

Prezident Heydər Əliyevin fəaliyyəti Azərbaycanın tərəqqisinə və inkişaf etmiş dövlətə çevrilməsinə xidmət edir.

*Bill Klinton
ABŞ Prezidenti*

Fəxr edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının rəhbəri - dünya şöhrətli görkəmli siyasətçi Heydər Əliyev mənim qardaşım və dostumdur.

*Eduard Şevardnadze
Gürcüstan Respublikasının
Prezidenti*

tif edilməsi Azərbaycan dövlətinin sülhsevər xarici siyasətinə verilmiş layiqli qiymətdir.

Azərbaycan qonşu İran dövləti ilə xalqlarımızın mənafeyinə cavab verən qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq, mehriban qonşuluq prinsipləri əsasında normal, ikitərəfli siyasi, iqtisadi, mədəni münasibətlər yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Qərbi dövlətlərinin də iştirak etdiyi ikinci neft konsorsiumunda İrana yer ayrılımış, "Şahdəniz" yatağının işlənməsi üzrə müqavilədə bu ölkəyə pay verilmişdir. Ümumiyyətlə, İranın eks-prezidenti Haşimi-Rəfsancaninin 1993-cü ilin oktyabrında Bakıya, Heydər Əliyevin 1994-cü ilin iyun-iyul aylarında İrana rəsmi səfərləri zamanı ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin bütün sahələrini əhatə edən 64 mühüm sənəd imzalanmışdır. Amerika, İngiltərə, Çin, Yaponiya, Fransa kimi iri dövlətlərlə münasibətlər Azərbaycan xarici siyasətinin məhək daşını təşkil edir. Bu illər ərzində Azərbaycan Prezidenti həmin ölkələrdə rəsmi səfərlərdə olmuş, çox yüksək səviyyədə qarşılıqlı, tələyüklü danışıqlar aparmış, mühüm müqavilələr, sazişlər imzalamışdır. Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının mənim-sənilməsində, neft və qaz ehtiyatlarının emalı və nəqlində Amerika şirkətlərinin beynəlxalq neft konsorsiumlarında geniş iştirakı Azərbaycan-ABŞ əlaqələrinin inkişaf etməsinə təkan vermişdir. İki ölkə prezidentləri tərəfindən

imzalanmış Amerika-Azərbaycan münasibətləri haqqında Birgə Bəyanat, müdafiə nazirlikləri arasında müdafiə və hərbi əlaqələr üzrə əməkdaşlıq, investisiyaların təşviqi və qorunması, ticarət və kapital qoyuluşu, banklararası və digər sahələrdə əməkdaşlığı nəzərdə tutan hökumətlərarası 4 sənəd Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasına və iqtisadi-sosial tərəqqisinə xidmət edir. Azərbaycan Prezidenti Azərbaycan Respublikası ilə ABŞ arasında partnyorluq münasibətlərinin genişləndirilməsi tədbirləri haqqında xüsusi sərəncam imzalamışdır ki, bu sənəd də Amerika iş adamlarının ölkəmizdə fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli şərait yaradılmasının hüquqi bazasını təşkil edir.

Azərbaycan diplomatiyasında Avropa istiqaməti vacib yerlərdən birini tutur. Ötən beş ildə Böyük Britaniya Birləşmiş Krallığı ilə ölkəmizin münasibətləri dinamik şəkildə inkişaf etmişdir. Bu gün Böyük Britaniya beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın fəal tərəfdaşı kimi çıxış edir, Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin ədalətli həlli üçün Azərbaycanın göstərdiyi səyləri dəstəkləyir. Heydər Əliyevin Londonda iki dəfə (1994-cü ilin fevralında və 1998-ci ilin iyulunda) rəsmi səfərdə olması bu möhtəşəm dövlətlə əməkdaşlığın gələcək inkişafı üçün yeni perspektivlər açmışdır. Avropanın nüfuzlu ölkələri -

Allah Sizi özü qoruyur və buna görə də Siz öz əməllərinizdə azadsınız...

Siz işləyirsiniz və işinizdən ləzzət alırsınız. Siz yüksək meyarlara qadirsiniz. Siz daim öz gəncləriniz üçün nə etmək fikrindəsiniz. Siz öz insanlarınız üçün daim kamillik axtarırsınız. Bu, parlaq məqsəddir, özü də böyük bir ləzzətdir. Siz uzun bir yol gedəcəksiniz!

*Maykl Debeyki,
Dünya şöhrətli ürək cərrahı*

Sizin məzmunlu həyat yolunuz və görkəmli şəxsiyyət olmağınız İsrail xalqına yaxşı məlumdur.

*Beniamin Netanyahu
İsrailin keçmiş-baş naziri*

Almaniya, Fransa, İtaliya, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Yunanıstan, Polşa, Rumıniya, Bolqarıstan və Skandinaviya ölkələri ilə də respublikamız arasında tam stabil və bərabər hüquqlu əməkdaşlıq münasibətləri yaranmışdır. Bu ölkələrlə imzalanmış 90-dan artıq mühüm sənəd həmin münasibətlərin hüquqi əsasını təşkil edir. Avropa ölkələri ilə münasibətlərin inkişafında qədim "İpək yolu"nun bərpasını nəzərdə tutan TRASEKA proqramının həyata keçirilməsinə başlanılması mühüm yer tutur. Azərbaycan bu nəhəng nəqliyyat dəhlizinin mərkəzində yerləşən ölkə kimi Şərqlə Qərbin qovuşdurulmasında mühüm rol oynayır. Dünyanın ən böyük dövlətlərindən biri və BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü olan Çin Xalq Respublikası, həmçinin nəhəng intellektual potensiala malik Yaponiya bu illərdə Azərbaycanın siyasi və iqtisadi tərəfdaşına çevrilmişdir ki, bu da xarici siyasətimizin şəksiz uğurlarındandır. Prezident Heydər Əliyevin Çinə 1994-cü ildə rəsmi səfəri zamanı iki ölkə arasındakı dostluq münasibətlərinin bünövrəsini qoyan dövlətlər arasındakı mühüm sənədlər imzalanmışdır. 1998-ci ilin fevralında Yaponiyaya səfəri zamanı Prezident bu ölkənin iri şirkətlərinin ölkəmizə investisiya maraqlarını artırma bilmişdir. Yaxın Şərq və xüsusilə ərəb ölkələri ilə əlaqələrimiz də bu illərdə möhkəmlənmiş və yeni mərhələyə qədəm qoymuş-

dur. Azərbaycanın Misir, Səudiyyə Ərəbistanı və başqa ərəb dövlətləri ilə əlaqələrinin genişlənməsi islam ölkələri arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə böyük təsir göstərmişdir. Azərbaycanla İsrail dövləti arasında da siyasi, iqtisadi əlaqələr genişlənməkdədir. Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri də ötən dövrdə genişlənməmiş və möhkəmlənmişdir. BMT, ATƏT, NATO, 55 müsəlman dövlətini öz sıralarında birləşdirən İslam Konfransı Təşkilatı kimi qurumlarla əməkdaşlıq keyfiyyət etibarını ilə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Respublikanın xarici siyasətinin əsas strateji vəzifələrindən biri də Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv olmaqdır. 1996-cı il iyunun 8-də Avropa Şurası Parlament Assambleyası Bürosunun Azərbaycan parlamentinə "xüsusi qonaq" statusu vermək haqqında qərar qəbul etməsi bu istiqamətdə irəliləyiş doğru atılan ciddi addımdır. Adı çəkilən təşkilatlardan başqa Azərbaycan həmçinin Qərbi Avropa İttifaqı, Şimali Atlantika Assambleyası və başqa təşkilatlarla da əməkdaşlıq edir. Azərbaycan rəhbərliyinin daxili siyasi vəziyyətin sabitləşdirilməsi istiqamətində atdığı addımlar nəticəsində Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər xarici maliyyə təsisatları respublikada öz fəaliyyətlərini nəzərə çarpacaq dərəcədə

Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti ölkənin xalqını firavanlığa, intensiv inkişafa gətirib çıxaracaq.

*Henri Kissincer
ABŞ-ın keçmiş dövlət katibi*

Yaroslav Mudrı ordeninin üzərində bir yazı var: "Müdrüklük, Şöhrət". Bu sözləri tam mənada Heydər Əliyevə aid etmək olar.

*Leonid Kuçma
Ukrayna Respublikasının Prezidenti*

artırmışlar. Hazırda Azərbaycan 137 ölkə ilə diplomatik əlaqə qurmuşdur. Vyana Konvensiyasının iştirakçısı olan bütün ölkələrlə respublikamız arasında konsulluq münasibətləri yaradılmışdır. Azərbaycanda 63 xarici dövlətin səfirlikləri fəaliyyət göstərir. Bunların 24-ü bilavasitə Bakıda, 39-u isə həmin dövlətlərin Ankara, Moskva, Tehran və Tiflis şəhərlərindəki səfirliklərində akkreditə olunmuşlar. Öz növbəsində Azərbaycanın 21 xarici ölkədə səfirlik, baş konsulluq və daimi nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda Azərbaycan mütəbər beynəlxalq təşkilatlarda da təmsil olunmuşdur. Beləliklə, 1993-98-ci illərdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin yeritdiyi xarici siyasət son dərəcə uğurlu və məhsuldar olmuşdur.

İQTİSADİYYATDA DİRÇƏLİŞ

Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana hərbi təcavüzü, ictimai-siyasi sabitliyin pozulması, ölkədə rəhbərliyin tez-tez dəyişməsi nəticəsində 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən iqtisadiyyatın əksər sahələrində istehsalın tənəzzülü başlamış və bu proses getdikcə dərinləşərək xroniki səciyyə almışdı.

Prezident kimi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən bəhs edərək Heydər Əliyev iki halı xüsusi qeyd etmişdir: "Respublika iqtisadiyyatı, demək olar ki, tamamilə dağılıb; xalqın rifah halı aşağı düşüb. Lakin respublikanın böyük sosial-iqtisadi, elmi-texniki potensialı var. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhrandan çıxarmağa əsas verir. Digər tərəfdən yeni iqtisadi islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik".

1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq, aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasət nəticəsində ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması, istehsalda yaranmış geriləmə proseslərinin qarşısının alınması və digər tədbirlərdən sonra iqtisadiyyatda tənəzzül tədricən aradan qaldırıldı və bununla da Azərbaycanın iqtisadi inkişafında mahiyyətə yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Əldə olunan makroiqtisadi sabitlik, sənayedə və digər sahələrdə iqtisadi göstəricilərin artımı, həyata

Azərbaycan Respublikasında 90-cı illərin əvvəllərində ümumi daxili məhsulun fiziki həcm indeksi ilbəil azalırdırsa, 1996-cı ildən başlayaraq bu göstərici artmaqdadır.

Beynəlxalq Valyuta Fondu missiyasının rəhbəri cənab Devid Ouen MDB ölkələri arasında Azərbaycanın iqtisadi artım və inflyasiyanın azalma sürətinə görə ən yüksək göstəricilər qazandığını məmnuniyyətlə qeyd etmişdir.

Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdanda çoxları bəyan edirdilər ki, o, "əsrin müqaviləsi"ni imzalamağa cəsarət etməyəcək. Lakin o, bütün maneələri dəf edərək, 1994-cü il sentyabrın 20-də bu kontraktı bağladı. Sonra dedilər: müqavilə işləməyəcək, neft yerin altında qalacaq. Lakin belə də olmadı. Azərbaycan liderinin dəmir iradəsi sayəsində 1997-ci ilin noyabrında "Əsrin müqaviləsi" üzrə neft hasilatına başlandı. Azərbaycan neftini dünya bazarına çıxaran Bakı-Supsa neft kəməri işə salındı.

keçirilən geniş miqyaslı iqtisadi islahatların ilkin nəticələri aparılan siyasətin düzgünlüyünü və Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı yolunda inamlı addımlarını təsdiq edir.

İqtisadi islahatların mühüm istiqaməti olan özəlləşdirmə prosesi ölkədə böyük vüsət almışdır. Artıq kiçik özəlləşdirmə əsasən başa çatmışdır. 1998-ci ilin axırınadək 27712 müəssisə və obyekt özəlləşdirilərək, xüsusi mülkiyyətə çevrilmişdir. Keçən il özəlləşdirmədə həlledici mərhələ olan böyük özəlləşdirməyə - orta və iri dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətləri kimi yenidən təşkil olunması prosesinə təkan verilmişdir. Ümumiyyətlə bu illər ərzində 954 dövlət müəssisəsi səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Özəlləşdirmə proseslərinin həyata keçirilməsi azad sahibkarlığın və şəxsi təşəbbüskarlığın inkişaf etdirilməsinə meydan açmışdır. Bunun da nəticəsində 1998-ci ilin sonuna olan məlumata görə, ümumi daxili məhsulda özəl sektorun payı artaraq 55 faizə, o cümlədən kənd təsərrüfatında 95 faizə çatmışdır.

Ümumiyyətlə, ötən ilin iqtisadi yekunları Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında müsbət meyllərin möhkəmləndiyini göstərir. Əvvəlki illərdə ölkəmizdə ümumi daxili məhsul istehsalında orta hesabla 20-23 faiz gerilik olduğu halda 1996-cı ildə ümumi daxili məhsul istehsalı 1,3 faiz artmış, 199-cü ildə həmin rəqəm 5,8 faiz, 1998-

ci ildə isə 10 faiz təşkil etmişdir. Sənayenin inkişafında yaranmış dirçəliş bu sahədə də dönüş başladığından xəbər verir. Faktlara diqqət yetirək: 1995-ci ildə sənaye məhsullarının buraxılışında azalma 21,4 faiz, 1996-cı ildə isə 6,7 faiz olmuşdusa, artıq 1997-ci ildə bu sahədə 0,3 faiz, 1998-ci ildə isə 2,2 faiz artım müşahidə edilmişdir. Bu sıradan neft emalı, metallurgiya, ağac emalı, şüşə və çini-saxsı məhsullar istehsalında artım daha yüksək olmuşdur. Digər istehsal sahələrində geriləmənin sürəti azaldılmış, bəzi hallarda isə bu meyl tamamilə dayandırılmışdır.

1997-ci il kənd təsərrüfatı üçün köklü sosial-iqtisadi dəyişikliklər ili oldu. Torpaq islahatının həyata keçirilməsi, torpaqların xüsusi mülkiyyətə verilmək üçün kəndlilərə paylanması prosesi özünün son mərhələsinə çatmışdır. Kolxoz və sovxozların mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi üçün zəruri normativ-üquqi bazanın yaradılması iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən kənd təsərrüfatında islahatların daha sürətlə aparılmasına imkan verdi. Nəticədə 1998-ci ilin göstəricilərinə görə kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri üzrə məhsul istehsalının artımı aşağıdakı kimi olmuşdur: kartof - 38,8 %, meyvə - 16,5%, tütün 0,9 %, bostan məhsulları 38,1 %, tərəvəz - 1,5%. Heyvandarlıq sahəsində vəziyyət daha sabit olmuş və məhsul istehsalının artımı sahəsində

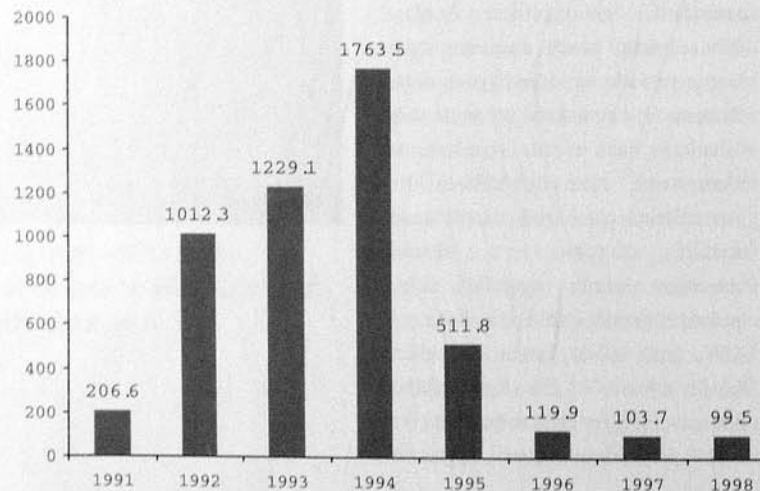

aşağıdakı göstəricilər əldə edilmişdir: ət məhsulları - 4,7%, süd - 4,8%, yumurta - 3%, yun 3,4%.

1998-ci il ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu baxımından daha uğurlu olmuşdur. Məhz bu ildə investisiya qoyuluşunun həcmi bütün maliyyə mənbələrinin səfərbərliyi hesabına 7 trilyon 354 milyard manat həcmində olmuşdur ki, bu da 1997-ci ill müqayisədə 21,2 faiz artdığını göstərir. Bütün bunlar iqtisadiyyatın sonrakı tərəqqisi üçün güclü maddi zəmin yaratmışdır.

Son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində mühüm makroiqtisadi göstəricilərdən sayılan inflyasiya kəskin sürətdə azalmış, manatın məzənnəsi sabitləşmişdir.

İSTEHLAK QIYMƏTLƏRİ İNDEKSİ (faiz)

1998-ci ildə inflyasiyanın səviyyəsi 1997-ci ilə nisbətən cəmi 7,6 faiz aşağı düşmüşdür. Xarici ekspertlər bunu yüksək qiymətləndirir və "qeyri-adi təzahür amili" sayırlar.

Daxili imkanlardan istifadə olunması ilə yanaşı Azərbaycana xarici investorların cəlb olunması hesabına, ölkəmizə xarici sərmayənin axını ölkənin iqtisadi potensialını canlandırmağa və inkişaf etdirməyə imkan vermişdir. Azərbaycanda qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa əsaslanan "açıq qapı" siyasətinin yeridilməsi, xarici investisiyaların qorunmasına dövlət təminatı verilməsi nəticəsində iqtisadiyyata qoyulan xarici investisiyaların həcmi ilbəil sürətlə artmaqdadır. 1997-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına xarici sərmayənin həcmi 1,3 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdisə, 1998-ci ildə bu rəqəm artaraq 1,4 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Hazırda Azərbaycanda adambaşına 200 dollara yaxın xarici investisiya qoyuluşu düşür. Bu göstərici üzrə hazırda Azərbaycan MDB ölkələri arasında birinci, Şərqi Avropa və Baltıqyanı ölkələr də daxil olmaqla ikinci yeri tutur.

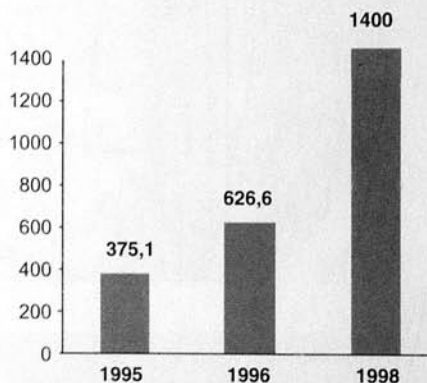
Xarici ticarətin liberallaşdırılması idxal-ixrac dövriyyəsinə xeyli artırmışdır. 1997-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 1575,6 milyon ABŞ dolları təşkil etdiyi halda, 1998-ci ildə bu rəqəm bir qədər də artaraq 1593,0 milyon dollara çatmışdır. Ötən illər üçün xarici ticarət sahəsində müsbət meyllərin

XARİCİ İNVESTİSİYALARIN QOYULUŞU

(\$ milyon)

Müqayisə üçün: 90-cı illərin əvvəlində xarici investisiyaların qoyuluşu sıfıra bərabər idi. Yalnız uğurlu xarici iqtisadi siyasət nəticəsində investisiya axını mümkün olmuşdur.

yanarması respublikanın dünya iqtisadi inteqrasiyasına fəal surətdə qoşulduğunu sübut edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəlməsi və əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalması təkcə ölkəmizin daxilində deyil, onun sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda da müsbət qarşılıdır. ESAF/EFF kreditləri çərçivəsində BVF ilə birgə proqramların yerinə yetirməsi sahəsində son vaxtlar Azərbaycanda xeyli işlər görülmüşdür. Ötən ilin yekunlarına görə respublikamızda makroiqtisadi şəraitin daha da yaxşılaşması müşahidə olunmuş, ölkənin bütün iqtisadi orqanizmi canlanmağa başlamışdır. Əlamətdar haldır ki, irəliləyişlər təkcə neft istehsalı sahəsində deyil, digər əlaqədar sahələrdə də müşahidə olunmuşdur. Keçən il BVF İcraiyyə Komitəsinin iclasında Azərbaycanın makroiqtisadi sahədə qazandığı nailiyyətlər təqdir olunmuş, bu il Dünya Bankı Azərbaycana 350 milyon dollar məbləğində kredit ayırmışdır.

Rusiyada baş verən iqtisadi böhran qonşu Gürcüstan və Ermənistanın sosial-iqtisadi həyatına ağır təsir göstərdiyi bir halda, Azərbaycanda aparılmış düzgün iqtisadi siyasət ölkənin iqtisadi inkişaf sabitliyinin qorunub saxlanmasını təmin etmişdir.

Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, 1993-1999-cu illərdə Azərbaycan iqtisadi böhran və tənəzzül məngənəsindən çıxaraq, iqtisadi inkişaf və yüksəliş yoluna qədəm qoymuşdur.

SOSIAL TƏRƏQQİ NAMİNƏ

Əhalinin güzəranının yaxşılaşdırılması və sosial müdafiəsi məsələləri Azərbaycan Prezidentinin daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bazar iqtisadiyyatına keçid yolunda aparılan islahatların sosial yönünün təmin olunmasına, əhalinin sosial tələbatının yerinə yetirilməsinə iqtisadi islahatların başlıca vəzifəsi kimi baxılmışdır.

1993-cü ilin əvvəllərində ölkədəki iqtisadi böhran mağazaların boşalmama, ailə büdcələrində ciddi kəsirlərin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdu. Ölkədə tez-tez taxıl ehtiyatı qurtarır, çörəkbişirmə sənayesi məcburi fasilələrlə işləyirdi. Hökumət xaricdən aşağı növ un gətirməkdən başqa bir yol tapmırdı. Heydər Əliyevin xaricdə və daxildə gördüyü təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində taxıl problemi elə 1993-cü ilin payızındaca bırıllıq həll olundu. Bununla yanaşı Azərbaycana xarici malların, o cümlədən də ərzaq məhsullarının axını başladı. Qıtlıq məfhumu birdəfəlik məişət leksikonundan çıxdı. Sosial siyasət sahəsində həyata keçirilən tədbirlər bir-birini əvəz etməyə başladı. Son illərdə büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatlarda işçilərin əmək haqqları bir neçə dəfə artırılmışdır. Rəqəmlərə nəzər salaq:

Əhalinin orta aylıq əmək haqqı 1995-ci ildə 62,5 min manat təşkil edirdisə, 1996-cı ildə 89,4 min manat olmuş, 1997-ci ildə 142 min manata və 1998-ci ildə isə 168 min 600 manata çatmışdır. Başqa sözlə desək, 1997-ci ilə

nisbətən 1998-ci ildə orta əmək haqqı 19 faiz artmışdır. Bu illər ərzində orta aylıq əmək haqqının artım sürəti inflasiyanın səviyyəsini xeyli qabaqlamışdır. Ümumilikdə, əhalinin real pul gəlirləri 1997-ci illə müqayisədə 1998-ci ildə 15,8 faiz artmışdır.

Əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə bir çox əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu işdə ünvanlılıq prinsipinə üstünlük verilmiş, aztəminatlı ailələrin, əlillərin, ailə başçısını itirənlərin, şəhid ailələrinin pensiya və müavinətləri xeyli artırılmışdır.

Pensiya təminatı sahəsində aparılan islahatlar işləməyən əhalinin pul gəlirini müəyyən qədər artırmağa imkan vermişdir. Təkcə son iki ili müqayisə etsək görərik ki, əgər 1997-ci ildə pensiyaların orta məbləği 44.220 manat idisə, 1998-ci ildə bu rəqəm 55.872 manat təşkil etmiş, başqa sözlə, 26 faiz artmışdır. Bütövlükdə, 1997-ci illə müqayisədə 1998-ci ildə büdcədən əhalinin sosial müdafiə və sosial təminat xərclərinə ayırmaların həcmi 9,4 faiz artmışdır. Ana və uşaqların sosial müdafiəsi sahəsində inamlı addımlar atılmışdır. Müstəqil dövlətimizin tarixində ilk dəfə olaraq Qadın İşləri Üzrə Xüsusi Dövlət Komitəsinin Yaradılması belə tədbirlərdəndir.

Əhalinin aztəminatlı təbəqələrindən olan qaçqınların problemləri daim dövlət başçısının diqqət mərkəzində olmuşdur.

Ötən dövrdə bir neçə dəfə onların problemlərinə həsr olunmuş ümumrespublika miqyaslı tədbirlər keçirilmiş, bu iş üçün birbaşa məsuliyyət daşıyan dövlət idarələrinə ciddi tapşırıqlar verilmişdir.

Azərbaycan Prezidentinin bilavasitə rəhbərliyi ilə həyata keçirilən sosial siyasətdə əhalinin bütün təbəqələrinin ehtiyac və tələbatı nəzərə alınmış və aztəminatlı ailələrin, uşaqların, qocaların sosial müdafiəsi məsələlərinə ümdə əhəmiyyət verilmişdir.

MƏDƏNİYYƏTİN YENİ İNTİBAH DÖVRÜ

Siyasi-iqtisadi sabitlik hökm sürməyəndə yerdə mədəniyyət iflasa uğrayır. Bu təbiidir. Azərbaycan mədəniyyətinin tarixi kökləri nə qədər dərinliklərə işləsə də, 1988-1993-cü illərdə cəmiyyətimizdə hökm sürən kaos və anarxiya mədəniyyət və incəsənət sahələrinə də təsir göstərməyə bilməzdi. Həmin illərdə Azərbaycan mədəniyyəti dərin böhran içində idi. Heydər Əliyev millətin taleyi üçün misilsiz əhəmiyyət daşıyan bütün fəaliyyət sahələrinə həmişə ciddi diqqət yetirən bir siyasətçi kimi tezliklə bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün mühüm tədbirlər gördü. O, hələ respublikaya rəhbərlik etdiyi 70-80-ci illərdə keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali təhsil ocaqlarına axın-axın göndərdiyi gənclərin, ziyalıların, 1969-1982-ci illər ərzində respublikamızın təhsil, mədəniyyət, incəsənət sahələri üçün yaratdığı zəngin maddi və mənəvi potensialın səfərbər edilməsi hesabına müstəqil dövlətimizdə mədəniyyətin tənəzzül vəziyyətindən çıxarılması uğrunda fəaliyyətə başladı. Tez bir zamanda cəmiyyətdə elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin rolu yüksəlməyə başladı. Yaradıcı ziyalıların respublikamızda aparılan quruculuq işlərinin müxtəlif sahələrinə cəlb olunmaları, əvvəlki şan-şöhrətlərinin, hörmət-izzətlərinin onlara qaytarılması mədəniyyətin, incəsənətin inkişafı üçün böyük stimuldur. "Respublika" sarayında keçirilən tədbirlərdən birində professorlar dövlət rəhbərinə öz təşəkkürlərini belə çatdırmışdılar: "Biz ac qala bilərik,

maddi məhrumiyyətlərə sinə gərə bilərik, ancaq ruhi, mənəvi qidasız yaşamaq bizim üçün hədsiz dərəcədə çətinidir. Çox sağ olun ki, bizə yenidən ruhi qida verdiniz."

Bəli, ziyalı cəmiyyətin milli-mənəvi simasını formalaşdıran ən kövrək və həssas hissəsidir. Hər bir xalqın ən ağır tarixi anlarında onun milli mənliliyinin qorunub-saxlanması, millətin millət kimi özlüyünü hiyf edə bilməsində ziyalıların, mədəniyyət, ədəbiyyat, elm və incəsənət xadimlərinin əməyi böyükdür. Buna görə də bir dövlət rəhbəri kimi Heydər Əliyev daim mədəniyyət xadimlərinin qayğısına qalmış, onlara himayədarlıq etmişdir. Tarix boyu Azərbaycanın şan-şöhrətini bütün ellərə yaymış, dünyanın mədəniyyət xəzinəsinə öz dəyərlili töhfələrini səxavətlə bəxş etmiş dahi sənətkarlarımızın tənənəli yubileylərinin keçirilməsi, xalqımızın musiqi, kino, teatr və ədəbiyyat bayramlarının, çoxsaylı festival və müsəmirələrin təşkili, bütün bu tədbirlərdə şəxsən iştirak etməsi ölkə başçısının mədəniyyət adamlarına, bütün ziyalılara böyük diqqət və ehtiramının təcəssümüdür. Ömrünü sənətə həsr etmiş yaradıcı şəxslərin böyük bir qrupunun ötən dövrdə dövlət mükafatları ilə təltif olunması, onlara fərdi təqaüdlər verilməsi, iri məbləğdə maddi yardımlar göstərilməsi Heydər Əliyevin mədəniyyətə qayğısının bariz nümunəsidir. Müstəqil dövlətimizin sükanı başında duran Heydər Əliyev mədəniyyətimizin yalnız dünənini və bu gününü deyil, həmçinin sabahını da düşünür. Bir şəxsiyyət kimi

fitri istedad sahibi olan Heydər Əliyev daim gənc istedadların tapılıb üzə çıxarılmasına böyük diqqət yetirir, onlara qayğı göstərir, sənət yollarında uğurlar qazanmaları üçün hər cür şərait yaradır. Gənc yazıçılara və şairlərə, gənc istedadlara Prezident fondundan təyin etdiyi xüsusi təqaüdlər bu qayğının bariz təzahürüdür. Heydər Əliyevin əsl milli təəssübkeşliyi sayəsində Bakı az bir vaxtda təkcə Azərbaycanın deyil, bir məşhur yazıçının təbiri ilə desək, bütün Qafqazın mədəniyyət paytaxtına çevrilmişdir. Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl əhalinin ən geniş kütlələrinin dünya incəsənətinin, musiqisinin ənənələri və ən yaxşı nümunələri ilə tanış olmaları üçün şərait yaradılmasına böyük diqqət yetirir, çünki "yüksək incəsənət ilə təmas insanı həmişə zənginləşdirir, yüksəldir, onu daha yaxşı və daha xoşbəxt edir".

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin təzahürüdür ki, dünya şöhrətli mədəniyyət xadimləri tez-tez şəhərimizin qonağı olur, Azərbaycanın dünya mədəniyyətinə inteqrasiyası üçün əllərindən gələni məmnunluq hissi ilə edirlər. Mstislav Rostropoviçin Bakı konservatoriyasında vaxtaşırı "master klass" hazırlığı keçməyə razılıq verməsi də Azərbaycan Prezidentinin böyük nüfuzu, milli və ümumbəşəri mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması sahəsində yorulmaz fəaliyyəti hesabına mümkün olmuşdur. Bundan başqa, Bakıya dövət olunan xarici mədəniyyət ustaları xalqımızın zəngin mədəniyyətini dünyanın hər yerində təbliğ edir, mədəni sərhədlərimizi genişləndirir. Respubli-

kamızın iqtisadi çətinliklərinə baxmayaraq Heydər Əliyev ayrı-ayrı musiqi kollektivlərinin, mədəniyyət ocaqlarının fəaliyyəti üçün daim maddi imkanlar axtarır. Dövlət simfonik orkestri əməkdaşlarının, mədəniyyət xadimlərinin əmək haqlarının artırılması, Musiqili Komediya Teatrı binasının istifadəyə verilməsi, Milli Dram Teatrının əsaslı təmiri Azərbaycan Prezidentinin bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlərdəndir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mədəniyyət və incəsənətin digər sahələrində çalışanların da əmək haqları 1994-cü ildən başlayaraq, bir neçə dəfə artırılmışdır. Ölkənin maddi rifahı artıqca mədəniyyət xadimlərinə göstərilən dövlət qayğısı da yüksələn xətlə inkişaf edir. Azərbaycan mədəniyyətinin sabahı dünənindən daha parlaq olacaqdır. Bu gün Heydər Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə bu sahədə görülən işlər ilə zəngin mədəniyyətimizin əbədiyyətinə və inkişafının möhkəm təməli qoyulur.

Redaksiya heyəti

Eldar Namazov
Dilarə Seyidzadə
Fuad Axundov
Asaf Həsənov
Nizaməddin Quliyev

Dizayn
Nayma Qaramanlı

Foto

Rafiq Bağirov
Oleq Litvin
Oqtay Məmmədov

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
Katibliyi

Dövlət Baş Arxiv İdarəsinin Kino-foto
sənədlər şöbəsinə
Dövlət Statistika İdarəsinə
Respublika Daxili İşlər Nazirliyinə
təşəkkürünü bildirir.

Ms. 220346